

Johan Skjoldborg, som jeg husker ham

Af RICHARDT GANDRUP

JEG har kendt Johan Skjoldborg, så længe jeg kan huske. Han og min fader var ungdomsvener. De havde mødt hinanden ved lærereksamen i Aarhus 1881, Skjoldborg forberedt på Ranum Statsseminarium, min fader som privatist, og deres venskab varede livet ud. Ved min faders begravelse 1926 talte Skjoldborg ved hans kiste, som han havde gjort det ved min moders bære fem år forinden.

Efter eksamen blev de begge lærere i samme sogn - Kollerup i Vester Hanherred - og det nære samkvem fortsattes, dog med længere pauser, da Skjoldborg fire år senere flyttede til den ensomt liggende Koldmose Skole i Tranum Sogn, en snes kilometer mod nordøst, hvor han blandt de fattige klitboere røggede enelærerembedet indtil 1902, da han opgav lærergerningen og forlod egnen.

I Kollerup var Skjoldborg hjælpelærer hos en gammel skoledegn, der i enhver henseende trængte til afløsning, og det var her, han traf sin første hustru, Dorthea Nielsen, en lærerdatter fra Nørre Kirkeby, der holdt skole for pigebørnene. De giftede sig et par år efter til største forbavelse for befolkningen. Han var da 22 år, og hun var 48, altså ikke mindre end 26 år ældre end den ungdommelige brudgom.

Fru Dorthea Skjoldborg

Trods den usædvanlige aldersforskel blev det et meget lykkeligt ægteskab gennem 17 år til hendes død 1900. Hun fik i kraft af sin noble karakter, sine omfattende kundskaber og sin fine dannelse en aldeles afgørende indflydelse på hans udvikling. Hun ligger begravet på Kollerup kirkegård, kun få skridt fra det gamle skolehus, hvor de mødte hinanden. På den mørke granitsten er foroven indhugget konturerne af en hjejle, den prunkløse klitfugl, hvis vemodige ensomhedssang over Koldmoselandet hun havde elsket; nedenunder står kun hendes navn og disse sandhedens ord: "Hun var en trofast kvinde".

I sine erindringer, "Min Mindebog", som Skjoldborg skrev i årene umiddelbart før sin død, fortæller han om de to lærerpars venskab og omgangsform med oprigtig varme.

"Så snart vi var inden for døren, mødte lærer Gandrup os med det åbne, glade udtryk, der var ham egent. Den smukke frue smilede venligt til os, og de to drenge var også tilpas; jeg savnede dem, hvis de ikke var til stede - de hørte nemlig med. Når vi så havde trukket vejret, varede det ikke længe, inden Gandrup førte frem for os et smukt digt, han havde fundet, siden vi sidst sås, eller endda et vers eller et poetisk udtryk, ofte brudstykker, vi selv havde læst, men ikke lagt så fint mærke til som han. Han var en god mand med et barnligt sind, hvorfor han også kunde sige visdomsord. Altid var han beredt til at vende den gode side til, når kære, kendte venner besøgte hans hus.

Så begyndte samtalen straks. Den kloge, ligevægtige frue var ikke snaksom, men hendes tale fyldte vældig godt, og hun fulgte enhver ordveksling med vågne øjne og øren, og der slap ikke bommerrer fra os andre, uden at hendes kritiske sans viste sig i hendes minespil. Og blev der sagt noget morsomt eller muligvis en åndrigthed, blev hendes klare øjne små og tindrede i et ejendommeligt smil. Hun hed Dorthea, min Dorthea var også med, så vi var godt kørende.

Det var aldrig nødvendigt for os at ty til nogen slags tidkort. Vi talte og talte, stundom heftigt, for vi var så opfyldte af emner og spørgsmål. Navnlig når dyrlægen og mejeristen også var til stede. De to læste meget og var stærkt interesserede. Den første havde italiensk blod i årerne og var konservativ, en vild modstander af alle nye bevægelser, og han var hidsig. Mejeristen hørte heller ikke til de koldblodige og var modsat dyrlægen levende optaget af alt nyt, der dukkede op i horisonten.

Vi diskuterede politiske, æstetiske, religiøse spørgsmål. Det var stærke brydningstider dengang, og vi var alle kamplystne. Der var en frihedens luft i dette hjem, så enhver opfattelse havde spillerum.

Nu, mens jeg skriver dette, hviler de andre under grønsværen. Men mindet om hine dage lever taknemligt i mit sind. Der var høj spænding over disse fortrolige møder. Hele natten med undtagelse af en kaffepause kunne vi diskutere. Vi egentlig levede sammen i sådanne stunder. Vi havde sikkert alle en fornemmelse af, at vi under samværet groede hver for sig ligesom et træ, der blomstrer og skyder kviste".

Det var altså i en sådan atmosfære, jeg som barn og ungt menneske fik mine første indtryk af Johan Skjoldborg og lærte ham at kende. Det var i de år, han for alvor begyndte at syle med litterære forsøg, og adskilligt af det, han skrev, hørte vi læst op og diskuteret. Fortællingerne, der siden blev til debutbogen "I Skyggen", kendte vi, før de tryktes, men de største oplevelser var det at høre de enkelte kapitler af hans ungdoms mesterværk "En Stridsmand", efterhånden som han udformede dem. Korrektoren på denne bog blev for størstedels

vedkommende besørget ved min faders skrivebord under et længere besøg, digteren og hans Dorthea gjorde. Den store succes, han fik med denne roman, tog vi jo begejstrede del i glæden over.

Men også meget andet optog levende den unge mand på de tider. Han var en passioneret lærer med ualmindelig sans for børn, lyst til at være sammen med dem, lære dem noget, der kunde give dem frugtbar sindsindhold, lytte sig ind til løndomme i deres forestillingsliv, indstille sig efter deres spirende personligheders behov, altid vågen over for det karakteristiske hos hver enkelt, følsom og munter i det daglige samvær. Ofte fortalte han livfuldt og spændende om sine oplevelser i skolestuen, og her kunde vi børn jo rigtigt følge med.

Vi fandt det også spændende, når han berettede om sine togter landsdelen rundt til de steder, hvor der lå gravhøje, som truedes af sløjfning. Han var Nationalmuseets fredningsmand og fik i de år, han var i Koldmose, en mængde fredningssten sat op på de gamle høje, et hverv, han var såre vel udrustet til at varetage, fordi hans evne til at vinde folk for tanken var så enestående. Mødte han straks forståelse, var det jo ingen sag; men over for vrangvilje måtte han udfolde megen taktik og hele sin personlige charme, lirke sig igennem ved appel til æresfølelse og storsind, selv om disse egenskaber ikke fandtes, undertiden ved rene fif, hvis forbavsende virkninger han fortalte kosteligt om. Vi børn forstod godt betimeligheden i fredningsbestræbelserne, og vi nød naturligvis særligt beretningerne om de episoder, hvor han havde "luret" en treven lodsejer.

Alle folkelige bevægelser gik Skjoldborg dengang op i med liv og sjæl. Han var ligesom mine forældre aktivt med i afholdsbevægelsen og ud fra samme motiver som de. Han blev hurtigt klar over brændevinslastens svøbe for de fattige hjem i udmarkerne, denne last, der spærrede enhver fremgang, nedbrød mandens energi og selvspekt, hærgede kvinden, så også hun undertiden faldt for fristelsen, førte til vanrøgtning af børnene under den konstante elendighed, gjorde hjemmet til et sandt helvede. Skulde disse mennesker hjælpes til opgang, måtte brændevinen undsiges og forsages, før enhver anden håndsrækning kunde gives dem med udsigt til at lykkes, og det lod sig kun realisere, forstod han, hvis "afholdssagen" fik tag i dem, hvis de kom i forening og fik sølvstjernens manende embleme i de sorte halskraver. Det blev siden hen en skuffelse for mange af de folk, som stjernen havde befæstet i kampen mod "kong Alkohol", at deres talsmand og digter svigtede på denne front.

I det politiske liv på egnen var han også en opildner. Han bidrog frugtbart til udryddelsen af den politiske forsagthed eller fuldkomne sløvhed, armoden førte med sig, og som yderligere bredte sig i den privilegerede valgrets skygge. Det gjaldt for ham om at indgive de tilsidesatte troen på deres ret til at gøre sig politisk gældende og på muligheden for at bryde privilegierne ned. Det gjaldt om at få dem til at forstå deres menneskeværd i niveau med alle "besiddende", stramme dem op til at slutte sig sammen til enig fremmarch mod medbestemmelsens mål, gøre folkestyret til deres ideal. De skulde melde sig med krav, så de blev hørt, og ikke slå sig til tåls med opgivelsens talemåde, at "det vel ikke kunde være anderledes, end det var". Han belærte dem om, at de kunde

blive en magt i samfundet, hvis de havde vilje til at være det.

Derfor befordrede han skyttesagen " - "riffelbevægelsen", som den hed i provisorietiden - men virkede tillige for fredssagen gennem fredsforeningen for at understrege skyttesagens tilknytning til frihedskravet på den indrepolitiske front og afvise opfattelsen af skytteforeningerne som et supplement til det forhadte provisoriums "militarisme".

Det var jo på de tider, andelstanken brød frem og gennemlevede sin beskedne og besværlige barndom, udsprunget af den folkelige kulturbevægelse, der med rette føres tilbage til den grundtvigske vækkelse. Også her var Skjoldborg tidligt engageret. Klart så han de perspektiver, der ad denne vej åbnede sig til udjævningen af de klasseskel, som holdt småmanden uden for det folkelige fællesskab og "nede" i samfundslivet. Slutningskapitlet i romanen "Kragehuset" er en vision fra disse perspektiver, skænket den gamle Anders Krage at opleve på sit livs afskedstærskel, udformet af den unge digter allerede 1899.

Ikke mindre naturbestemt end hans forbindelse med disse folkekulturelle bevægelser var hans hjertelige forhold til frimenigheden i Klim. I de grundtvigske kredse på egnen var han en hyppig og kær gæst; her fulgte man hans personlige og digteriske udvikling med vennensæl beundring, hans mangeartede bestræbelser med varm sympati, og her befandt han sig godt. Det frikirkelige syn udløste hans religiøse bevidsthedsliv, og frimenighedspræsten Søren Anker Møllers forkyndelse og helstøbte personlighed fængslede ham dybt.

Johan Skjoldborg som lærer i Koldmose skole

Tager man Skjoldborgs hele liv og hans samlede indsats, den folkelige og den digteriske, for sig til overblik, viser det sig tydeligt, at disse ungdomsår, tiden i Kollerup og Koldmose, var den rigeste periode, han oplevede. Her skete hans menneskelige og kunstneriske modning. Her levede han i et milieu, der i usædvanlig grad stemte med

hans natur og gemyt, befrugtede hans begavelse og hans idealistiske livssyn. Her var han lykkelig i ordets ubetingede betydning. Her spredte han glæde og oplivelse omkring sig og modtog glæde og oplivelse til gengæld.

Et mere fortryllende menneske end den unge Skjoldborg har jeg vist aldrig truffet. Han var smuk at se på, klædte sig allerede dengang efter en forfinet smag, lod det mørke hår gro dristigt om det friske ansigt. Han lignede netop en digter, som vi børn efter portrætterne i den store litteraturhistorie måtte forestille os det. Han var mere udsøgt i væremåde end folk var flest på de kanter, elegant i bevægelserne og med forekommende lader. Over for sin tidligt grånede og meget dameværdige hustru var han iøjnefaldende galant - også mere end man var vant til at se ægtefolk imellem. Og så var han altid spændende med sine overraskende indfald, både i tale og adfærd, snart munter og vittig, snart alvorligt grebet og stemt til patos.

Selv om vi børn jo ikke altid kunde følge indholdet eller forstå betydningen i det, han fortalte og skildrede, måtte vi lytte. Hans minespil var altid forbavsende, ikke til at slippe. Vi nød også det præg af letsind, der kunde slå overdådigt igennem og smittede alle omkring ham, selv de trægste gemytter. Siden er det gået op for mig, at det nok ikke mindst var denne side af hans væsen, der havde besejret den i vore øjne meget tænksomme og forbeholdne fru Dorthea med tidligere tilknytninger til egnens aristokrati; yndigt var det at se hende overgive sig, når hans kådhed tog frit løb.

Hans iagttagelsesevne var alle dage skarp og frodig, og som fortæller af oplevelser var han eminent. Hans sans for mennesker af alle kategorier var rigere end de flestes, hans forståelse af dem omfattende til det ubegrænsede. Det gjorde dybt indtryk på os, at han aldrig fældede hårde domme over nogen, at han kunde forsvare dem, som andre sædvanligvis angreb, forklare menneskelige særheder og skavanker, så selv de argeste og mest lastefulde personer kom til at stå i et tåleligt, undertiden ligefrem fint lys.

Naturligvis uddybedes mine indtryk af Johan Skjoldborg, eftersom jeg voksede til. Han indlemmede mig i sit venskab til mine forældre, og det var med rette, han tiltog sig noget af æren for, at litteraturen blev min hovedinteresse. At jeg fra mine tidligste år havde været en digter på så nært hold, måtte jo virke indviende, mente han. Og at han havde set mig i vuggen, fandt han - navnlig i sine sidste år - bevægende. Lidt faderligt var der steds i hans holdning over for mig, men aldrig med mindste anstrøg af overlegenhed, snarere udtrykt som en slags omsorg for mit vel, en slags ansvarsfølelse, fordi han var sig bevidst at have påvirket mig.

Få forfatterskaber har jeg fulgt mere grundigt end hans, og gennem årene har jeg skrevet udførligt om det. Men med ikke mindre "binding" - for nu at bruge et psykologisk slagord - har jeg fulgt Skjoldborg personlig, til det sidste dybt fængslet af ham som menneske. Jeg mener at have kunnet knytte alle stadierne i hans indsats til elementerne i hans karakter og personlighed. Fra hans menneskelige egenskaber, de priselige som de beklagelige, går der linjer ud til og gennem alle faser i hans udvikling og alle sider af hans livsbedrift. Sådan er det jo forøvrigt med alle mennesker, men det ses tydeligst hos de mangfoldigst udrustede. Og Skjoldborg hørte til de rigt udrustede.

Som digter var han benådet med en kunstnerisk stemthed, der hvilede i sig selv, givet ham fra højeste sted, oprindelig, aldeles uden tillærthed. Hans fornemme sprogfølelse havde samme afstamning. Han var natur helt igennem som digter, fordi han også var der som menneske. Ikke således, at han forsmåede udtænkte virkemidler eller udsøgt stil, men således, at han aldrig gik sin natur på tværs, aldrig forbrød sig mod narursiden i sit sind, aldrig tog forbehold over for oprigtigheden. Han var højt artistisk forfinet, men han forstillede sig aldrig, hverken i sin digtning eller i sin livsførelse. Han var et åbent menneske, søgte aldrig at kamouflere sig. Han var altid den, han var, uden hensyn til, hvad andre ville mene om ham, aldrig optaget af ydre konventionel anseelse, aldrig nøjeregnende med rygget.

Johan Skjoldborgs barndomshjem i Øsløs

Sin ungdoms letsind kvitterede han aldrig. Måske var netop det lette sind hans karakters mest afgørende træk. Det betød ikke, at han var overfladisk i tanker eller følelser. Han havde en klar forstand, var lynsnar i opfattelsen, slagfærdig i replikken. Sammenhængen i det, der optog ham, svigtede ikke. Perspektiverne havde han et skarpt blik for, både dem, der viste tilbage, og dem, der pegede frem. I sit følelsesliv gæstede han med samme sindsbevægelse højderne og dybderne, havde lige let til blanke øjne og befriet smil. Sorger og glæder fandt lige dyb resonans i hans sind. Indignation og varm tilslutningstrang strømmede fra lige dybe og lige rene kilder i hans væsen. Men letsindet gjorde hans forestillingsliv hastigt skiftende og mangetydigt. Indskydelserne beherskede ham overmægtigt og lagde flygtighedens skær over hans tilværelse, undertiden også over hans digtning, begge dele i stigende grad, eftersom årene gik. Fald og oprejsning markerede hans livsbane fra manddomsårene og frem til alderdommen, men i alle grundforhold var han solid og retskaffen som få. Sin indre ære som menneske, sin værdighed i forhold til selve tilværelsen vogtede han på og bevarede uantastet, ikke gennem pertentlige beregninger eller korrekt overholdte regler, men ud fra en fundamentalt befæstet livsindstilling, som han rent uvilkårligt lod sig beherske af, en kostelig arv fra forældrene, husmandsfolkene i Øsløs.

Fulgte letsindet således Skjoldborg livet igennem, gjorde også evnen til begejstring det; heller ikke den satte

han nogensinde overstyr. Snusfornuften og den døde ligevægt foragtede han. Adstadighed var i strid med hans gemyt. Men hvor meget han end svingede mellem sit væsens poler, fastholdt han med en aldrig neddæmpet begejstrings varme troen på det enkelte menneskes forældlingsmuligheder, på den højnelse af værdighedsfølelsen, der fra første færd havde været hans mål at vække. Det var den tro, der blev kraften bag hans kamp for de fattige og tilsidesatte husmænds retfærdige sociale placering, og ingen tvivl fik nogensinde lov til at rokke den. Troen vilde have haft ringere bevaringsmuligheder, hvis han ikke havde nærret den ud fra sit lyse og idealistiske livssyn, som også bragte ham uskadt gennem de mange dramatiske omskiftelser, han fik sin personlige tilværelse rystet af.

Det var også et udslag af hans evne til begejstring, at han eftersøgte alle sin tids åndelige og kulturelle bevægelser og tilegnede sig de værdier, han fandt positive. Men han låste sig aldrig inde i nogen af dem. Sin modtagelighed fredede han om rent instinktivt. Doktrinære opfattelser betvivlede han lige så instinktivt, uanset hvilken retning de viste, og hvilke motiver de støttede sig til. Inderst inde var han ubrydeligt samstemt med almuens på én gang traditionstro og fornemt tolerante livssyn med fatalistisk underbund - atter et udslag af letsindets umiddelbare livstillid, der, lagt ned i dybderne til det instinktive, paradoksalt forbinder sig med en uforstyrrelig fasthed.

Mange gange har Johan Skjoldborg og jeg sagt hinanden goddag og farvel. Sidste gang var det kun mig, der hilste ham. Der var ved hans ligfærd i Aalborg, hvor han døde for 25 år siden. Engang længe forinden havde han skrevet til mig, at det var hans ønske, at jeg skulde tale ved hans begravelse. Jeg svarede ikke derpå, tog det som

en af de øjeblikkelige indskydelser, han jævnlige fik, men siden glemte. Nu fra sit sidste sygeleje mindede han mig om "aftalen", som han udtrykte sig, og med en vemodig glæde opfyldte jeg hans ønske.

Blandt de mange oplevelser, vi har haft sammen, er der især én, jeg ofte har dvælet ved, og som nu ved hans hundredårsdag atter trænger sig foran:

Han var som regel indbudt æresgæst ved de store husmandsmøder, og når de holdtes i Århus, hændte det, at han tog mig med. Den sidste gang jeg fulgte ham, var til et af De jyske Husmandsforeningers årlige sendemandsmøder i Østergades Forsamlingsbygningens store sal, der var fyldt til mere end trængsel. Han var da over de 70 og synligt ældet, forsigtig i fodskiftet og glad for støtte. Da han trådte ind i salen, rejste den store forsamling sig som på kommando og istemte hans uforlignelige sang "Når vinteren rinder i grøft og i grav". Han standsede et øjeblik og greb min arm. Tårene brød ham fra øjnene, og grædende af sindsbevægelse gik han med besvær op ad midtergangen, mens sangen rungede imod ham.

Optrinet er et af de mest gribende, jeg har overværet. Her hilste syv-otte hundrede jyske husmænd deres digter i et kor af overvældende klang og kraft, båret frem i en barsk og viljestærk stemmeføring, hvis følelsesvæld ikke var til at tage fejl af.

Jeg havde set Skjoldborg i mange situationer, men aldrig i en skønnede og mere opløftende end denne. Her fik han et af sin digtnings lykkeligste udbrud slynget imod sig som et mægtigt ekko fra just de mennesker, det var formet om og stilet til. Man kunde se, at han vilde tale, men var ude af stand til det. Kun med sine tårer kunde han ytre sin glæde og sige sine venner tak.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1961, side 323-336).